

Sammen og alene

Barn med funksjonshemming og jevnaldrende på fritidsklubb

Inger Marii Tronvoll

Innledning

Denne artikkelen handler om hvordan en fritidsklubb for barn i alderen 9-13 år fungerer som integreringsarena for barn med funksjonshemming. I tillegg til bolig og skole/arbeidsliv, er fritidssektoren regnet for å være en viktig arena der mennesker med funksjonshemming kan delta i aktiviteter og samhandle med andre mennesker. Slik deltagelse forventes å gi innpass i sosiale fellesskap, og antas å forebygge isolasjon og ensomhet. Det er ønskelig at det ordinære fritidstilbudet skal tilpasses slik at det kan være et tilbud for alle. Dette er i tråd med vår offentlige politikk som kan oppsummeres i begrepene *integrering* og *normalisering*, som kort sagt betyr at mennesker med funksjonshemming har rett til å vokse opp og bo i sitt nærmiljø på linje med det som er vanlig blant folk flest, og få den hjelp de trenger der. Hvordan denne politikken bør omsettes i praksis for å nå målet om deltagelse i sosiale fellesskap, har vist seg å være en større utfordring enn først antatt. Fysisk integrering i det som er vanlige omgivelser for folk flest, er ikke nok til å skape sosial samhandling som oppleves positivt av alle parter. Dette innebærer krav som bedre kan beskrives med begrep som *livskvalitet*, hvor den subjektive opplevelsen av trivsel er et viktig element.

Denne artikkelen representerer et forsøk på å analysere den samhandling som faktisk foregår i en fritidsklubb, og ut fra det drøfte mulighetene for å tilrettelegge en slik arena for integrering.

Artikkelen er basert på data fra en empirisk undersøkelse hvor feltarbeid på en juniorklubb i en større norsk by inngikk som en del av et større materiale med data fra til sammen syv arenaer, hvor de fleste var skoler. I tillegg til feltnotater har vi intervjudata fra ca. 40 barn, deriblant åtte nøkkelinformanter som vi har grundig informasjon om, og også fra foreldre og lærere¹. Fritidsklubben var den arenaen som var minst voksenstyrt, i den forstand at barna selv valgte hva de ville gjøre og at de var med i arbeidsgrupper som stod for billettsalg, kiosksalg og betjening av musikk- og lysanlegg. Hensikten med undersøkelsen var å få større innsikt i hva som virker inkluderende og hva som fungerer ekskluderende av det som skjer innenfor et barnefelleskap. Det ble lagt vekt på å få frem hvordan barna selv opplever situasjoner, og hva de gjør for å håndtere dem. Forskningsmessig fokus har hittil i stor grad vært på de voksne aktørene, både fagpersoner og administratorer i offentlig forvaltning, og foreldre. Hvor viktige aktører andre barn, og særlig jevnaldrende, er når det gjelder integrering i barns hverdagsliv, er en relativt ny erkjennelse (James 1993, Allan 1998).

Dette kan ha sammenheng med at det har tatt tid før endringene i synet på barn og barndom nå nedfeller seg i forskning om integrering. I tidligere tider er barn til dels blitt sett på som små varianter av voksne, det var ikke noe særegent med dem, de var bare ikke ferdig utvokst og utviklet. De er også blitt sett på som objekter for oppdragelse og opplæring og måtte formes på riktig måte for å bli gode og nyttige samfunnsborgere (Tiller 1990). Nå er vi blitt mer oppmerksomme på barnets egenart som barn. De er subjekt i sitt eget liv, de er aktivt handlende i samspill med omgivelsene slik at de både påvirker og blir påvirket. Interessen for barndommen slik barna selv opplever den og aktivt er med og skaper den, har hatt økende interesse blant forskere siden slutten av 70-tallet (Tiller 1983, Berentzen og Berggren 1987, James og Prout 1990, Frønes 1994).

I denne artikkelen vil vi fokusere på den form for samhandling som foregår mellom barn med funksjonshemming og jevnaldrende på en fritidsklubb. For at et fritidstiltak skal innebære trivsel, er det rimelig å forvente at det gir anledning til samhandling, det vil si hendelser hvor flere parter deltar og hvor partene påvirker hverandre. Materialet fra denne are-

¹ Prosjektet har arbeidstittelen *Samspill og likeverd*, er finansiert av Norges forskningsråd, og er gjennomført i samarbeid mellom Norsk senter for barneforskning (NOSEB) og Institutt for sosialt arbeid, NTNU. Forfatteren var prosjektleder og Einar Hanssen var prosjektmedarbeider i en periode. Arbeidet er oppsummert i Arbeidsrapport nr. 32 fra NOSEB. Denne artikkelen omhandler hovedsakelig barn med lettere funksjonshemming. Publikasjoner fra prosjektet for øvrig er Tronvoll 1998a, Tronvoll 1998b.

naen omfatter deltagende observasjon fire kvelder i løpet av en periode på fem måneder og uformelle samtaler med barn, ansatte og frivillige. Tre av nøkkelinformantene deltok på klubben, og når det gjelder deres situasjon har vi i tillegg intervjudata og informasjon om deres deltagelse på flere arenaer.

Det analytiske fokus har vært hva som virker inkluderende eller ekskluderende i forhold til barnefellesskapet. Gjennom observasjon og samtaler kommer vi ganske nært innpå barnas sosiale liv, men det er likevel sett utenfra og fra voksnes ståsted. For å formidle nærheten til barnas sosiale liv, har vi lagt vekt på å beskrive konkret hva som skjer i ulike situasjoner. Nøkkelinformantene har fått navnene Tor, Betsy og Ada. Vi ønsker å fremheve det autentiske barnemiljøet i vår fremstilling, men situasjonene som beskrives, er valgt ut fordi de representerer viktige sider ved våre analytiske funn. Analysen er konsentrert rundt fire forskningsspørsmål, som vil bli presentert i denne rekkefølgen, med konteksten først slik at barnas samhandling kan forstås i lys av den:

- Hva fremstår som karakteristiske trekk ved tilværelsen på klubbkveldene?
- Hva fremstår som viktig kompetanse for samhandling?
- Hva karakteriserer situasjoner der barn med funksjonshemming ikke deltar i samhandling?
- Kan voksne tilrettelegge for barns samhandling og i tilfelle hvordan?

Litt om fritidsklubben

Klubben er åpen en kveld pr. uke kl. 18-21, og er for barn i alderen 9-13 år. Den har lokaler i et skolebygg som er tilpasset for funksjonshemmede, og disponerer et stort tilfluktsrom, et musikkrom og gangarealet mellom disse rommene, som omfatter hallen ved inngangsdøra. I tilfluktsrommet er det satt opp fotballspill og biljardbord samt bord og stoler hvor en kan sitte og tegne eller spille spill. Det er også en kiosk hvor det kan kjøpes pizza, brus, potetgull, sjokolade og lignende. I musikkrommet er det dansegulv, og to trappetrinn opp til en avsats hvor det på ene siden er inngangsdør og på andre siden er en "boks" hvor en styrer musikk- og lysanlegget. I en time hver kveld disponerer klubben gymnastikksalen, hvor de en uke spiller fotball og neste uke spiller håndball. Kommunen har ambisjoner om at denne

klubben skal kunne fungere som en integreringsarena for barn med funksjonshemming i distriktet, og har en assistent ekstra ansatt utover det som er vanlig bemanning. Foreldre deltar som frivillige i tillegg til det ansatte personalet, og medlemmer fra ungdomsklubben bistår med for eksempel å drive kiosken og styre musikk- og lysanlegget.

Karakteristiske trekk ved tilværelsen på klubbkveldene

Det sosiale livet på klubben kan karakteriseres med følgende stikkord: *Bevegelse i raskt tempo, kjønnsdelte grupper, skiftende aktiviteter*. Dette vil bli nærmere beskrevet.

De to første kveldene var mange barn til stede, så det virket ganske fullt, og de brukte hele arealet. En gruppe jenter hadde laget seg en krok under trappa opp til andre etasje ute i hallen, og i gangen like utenfor døra inn til musikkrommet satt en annen gruppe som hovedsakelig bestod av jenter, men deltakerne i denne gruppa varierte noe. De fleste barna beveget seg i raskt tempo mellom de ulike stedene, som oftest flere gutter eller jenter sammen, og holdt på en stund med en aktivitet før de dro videre til noe annet. Det var litt kontakt mellom gruppene, en jente sprang etter en gutt og kjeftet på ham, en jente i rullestol viste fingeren til en gutt som sa noe til henne idet hun kjørte forbi. Det ble spilt musikk i musikkrommet hele kvelden, og det varierte hvor mange som var der. Noen jenter danset, det satt gjerne noen gutter og så på, eller de gjorde andre ting som å etterligne de som danset, eller hoppe over stoler som stod nedenfor trappetrinnene. Klokket 20 var det dansekonkurransen, og da pleide dansegulvet å være ganske fullt av både gutter og jenter.

I tilfluktsrommet varierte det om det var grupper med jenter eller gutter som holdt på med de ulike spillene, eller satt ved tegnebordet, eller satt i en sofa og leste tegneserieblad. Det pleide å være noen foran kiosken, enten for å kjøpe, for å prate med de som solgte eller bare for å se. Noen stod gjerne og betraktet de som spilte en stund før de dro videre. Biljardbordet var stort sett opptatt av de største guttene, med unntak av den timen klubben disponerte gymnastikksalen. De gangene jeg var der, var det fotball som ble spilt, og det var gutter som deltok. En gang var en jente med, hun hadde platåsko som egnet seg dårlig til løping, og hun holdt seg langs sidelinja og deltok lite i spillet. Ellers var det en del gutter og jenter oppe på et

galleri med utsikt over salen. Noen fulgte med i spillet, men noen av jentene tok ulike slags initiativ til kontakt overfor guttene: løp bort og nappet i dem, ropte ertende kommentarer til dem.

Kompetanse for samhandling: bevegelse, ferdigheter og "sosiale koder"

En fruktbar tilnærming til å forstå barns samhandling i kontekst fant vi i *kompetanseperspektivet*, som beskrives av Klefbeck og Ogden (1995) i deres bok om økologi og nettverk som tankeramme for problemløsningsarbeid med barn og unge. De ser på sosial kompetanse som kunnskaper, ferdigheter og holdninger/motiver barn trenger for å mestre de miljøene de ferdes i, og de ser kompetanse i sammenheng med trivsel og videre utvikling. Når det gjelder barn med funksjonshemming, kan imidlertid kompetanseperspektivet bli for begrenset, siden det kan innebære et krav om tilpasning som kan være lite forenlig med ulike funksjonsvansker. I analysen er det derfor lagt vekt på å se etter hvilken betydning kompetanse har for deltakelse i samhandling i vårt materiale.

Flere faktorer syntes å ha betydning for den samhandling vi registrerte mellom barna med og uten funksjonshemming. De kan oppsummeres med stikkordene *bevegelse, ferdigheter og "sosiale koder"*. Hvorvidt barna var *bevegelse* var avgjørende for om de kunne følge med en gruppe som dro fra sted til sted i raskt tempo. En gutt og en jente med fysisk funksjonshemming som hadde lett manøvrerbare rullestoler til innendørs bruk greidde godt å følge med "sin" gruppe. Gutten var nesten alltid sammen med en kamerat som trillet stolen, men det var ikke fordi han ikke kunne trille selv. Tor som hadde Downs syndrom skilte seg heller ikke ut fra de andre når det gjaldt tempo, mens barn med cerebral parese eller andre skader som gjorde at de brukte lengre tid på å bevege seg fra sted til sted, slik som Betsy og en annen jente, ble mer stasjonære. Disse to jentene mislikte det høye lydnivået og de skarpe, skiftende lysene i musikkrommet. De holdt seg mest i tilfluktsrommet, og satt i lange perioder ved et bord og spilte spill sammen med den ekstra assistenten, som tok særlig ansvar for de funksjonshemmede barna. De gikk og handlet i kiosken, og pratet av og til litt med de som stod og kikket på aktivitetene.

Sammen og alene. Barn med funksjonshemming og jevnaldrende på fritidsklubb
Inger Marii Tronvoll

Tor er flink til mange ting (ill.: Ragnhild Tronvoll)

Noen spill krevde *ferdigheter* som måtte oppøves, særlig biljard og fotballspill, og dette var populære spill som var mye i bruk. Tor var flink i fotballspill, hvor to eller fire spilte sammen, og stod lange perioder konsentrert om spillet. Det var ikke vanskelig å få medspillere blant de andre barna. Ved biljardbordet var det vanskeligere å få slippe til, men en kveld utpå våren var det færre barn til stede, og da var biljardbordet ledig. Tor spurte assistenten om hun ville spille med ham, men hun var opptatt, så hun spurte en av guttene som stod utenfor kiosken om han ville spille med Tor. Han ga ikke noe konkret svar, så hun spurte gutten ved siden av, og han sa ja. Gutt nr. 1 stilte seg da ved siden av biljardbordet og fulgte med i spillet. I starten var han passiv tilskuer. Tor og medspilleren var omtrent jevngode, men etter hvert begynte Tor å gjøre det bedre enn den andre. Da begynte tilskueren å blande seg inn i spillet for å støtte medspilleren, han flyttet på kuler så de skulle bli lettere å treffe. Tor oppdaget det og protesterte, da holdt han seg i ro en liten stund, før han atter forsiktig prøvde å hjelpe medspilleren. Tor protesterte igjen. Medspilleren forholdt seg passiv i forhold til tilskueren. Tilskuerens ”hjelp” og Tors protester varte til spillet nesten var ferdig, da så det ut for meg som om det oppløste seg før det ble en klar vinner. Jeg spurte Tor etterpå hvordan det hadde gått, og han svarte ”jeg er sikker på at jeg vant”.

En annen aktivitet hvor det var store variasjoner i ferdighet, var dans. Tre-fire jenter var på dansegulvet nesten hele tiden, de stod på rekke og hadde innøvde dansetrinn som de behersket godt. De var kledd i slengbukser og trange topper som ikke rakk helt ned til bukselinningen. Ofte satt det noen og kikket på dem, og av og til var det noen som stilte seg opp i utkanten av dansegulvet og etterlignet dansen deres. Tor var ofte innom og kikket på sammen med andre gutter. En gang det var to grupper på tre-fire stykker av blandet kjønn som stod bak danserne og hermet, stod Tor mellom de to gruppene med en tom brusflaske i hånden og holdt den slik en ville holde en mikrofon.

I tilfluktsrommet fantes det spill med ulike krav til ferdigheter. Betsy behersket mange former for spill, både kortspill og andre spill. En gang ble jeg invitert med av Betsy til å spille ”idiot” sammen med jenta i rullestol. Betsy måtte lære oss reglene, og hun vant alle rundene, til jenta i rullestolen ikke ville spille mer. Andre barn var med i korte stunder, men ingen satt så lenge ved samme spillebordet som Betsy. Ofte var assistenten medspiller, og noen ganger andre voksne.

Det syntes imidlertid ikke å være nok å ha ferdigheter, det eksisterte også noen ”sosiale koder” for samhandling. Med *sosiale koder* menes

uformelle regler for sosial kontakt, hvordan en tar initiativ for å bli med i prat eller lek, hvordan en ertet, hvordan en svarer på erting, og lignende (jfr. Frønes 1994). Tor behersket de sosiale kodene ganske godt og samhandlet mye med de andre guttene på klubben. En gang ertet han en av de store guttene som spilte biljard, en som med kroppspråk og verbale ytringer signaliserte aggresjon overfor de som stod rundt ham. Tor gikk forbi og knuffet borti skulderen hans med armen, sprang to-tre meter unna og stoppet. Den store gutten gikk halvveis etter og ropte at han måtte bare passe seg, han skulle nok få bank. Tor smilte bredt og gikk ut av rommet. En stund senere kom Tor løpende inn i rommet og gjemte seg bak døra. Like bak kom en rekke gutter med den store "biljardspilleren" i spissen og ropte "hvor er Tor, jeg vet han er her, hvor har han gjemt seg", og så lette de alle andre steder enn bak døra, men dyttet døra flere ganger inn i veggen bak, slik at gjemmestedet ble minimalt.

Lignende former for tilpasset respons fikk også Betsy på noen av sine initiativ til kontakt, men det ble bare korte sekvenser, ikke langvarige kontakter av det. Hun hadde en gang med seg en liten løve, som hun "skremte" en gutt med. Gutten var med på leken og ble "redd": "Du må ikke skremme meg sånn." Hun hadde en liten pung formet som en teddybjørn, den lot hun skru opp brusflasken sin og kommenterte til to jenter ved siden av at "den har lyst på brus". En annen gang viste hun frem en tegning av en fisk på et ark og en fortelling om fisken på et annet ark, til to gutter som stod borte ved kiosken. En av guttene leste det høyt og kommenterte det hun hadde skrevet: "Suger fisken på fingeren?", og Betsy lo.

Begrensninger ved kompetanseperspektivet

Situasjonsbeskrivelsene ovenfor viser at kompetanse er et sammensatt fenomen hvor barn med utviklingshemming ikke uten videre kan forventes å utvikle samme brede spekter og samme nivå som barn flest. I situasjoner hvor de viser ferdigheter på samme nivå som andre, kan de møte tvetydige reaksjoner, slik som Tor gjorde da han spilte biljard og kameraten til motspilleren jukset. En mulig tolkning er at Tor fikk samme reaksjon som andre ville fått, at det er naturlig for en gutt på denne alderen å hjelpe kameraten når han står i fare for å tape. Det er også mulig at det har noe å si hvem kameraten taper for, at det oppfattes som en større trussel å tape for en antatt svakere partner enn for en antatt flinkere gutt. Siden Tor og mot-

spilleren var på omtrent samme alder og syntes å være omtrent like flinke med biljardspillet, er det nærliggende å anta at funksjonshemmingen bidro til oppfattelsen av hvordan han ble vurdert som partner.

I flere av de andre eksemplene viste imidlertid barna på klubben omkring positiv respons og en viss hensynsfullhet overfor barna med funksjonshemming. De kommer dem i møte når Betsy eller Tor tar kontakt. Vi ser at både gutter og jenter i korte sekvenser er med på leker som ikke er så vanlig for deres aldersnivå, som gjemmelek eller "lissomlek". Det fremstår som en slags solidaritet, en positiv holdning som kommer til uttrykk. Det ser likevel ut til at dersom det ikke kan kombineres med ferdigheter hos det funksjonshemmede barnet, blir det små møtepunkt heller enn samhandling over noe tid. Slik sett synes solidaritet og ferdigheter å være sammenvevd i situasjoner som bidrar til inkludering, og dette kommer fram også i andre deler av materialet (Tronvoll 2000).

Manglende samhandling – en form for ekskludering?

Å delta i samhandling syntes å være viktig for trivselen, og mangel på deltagelse, syntes å fungere ekskluderende. To barn med funksjonshemming sluttet på klubben i løpet av observasjonsperioden, og det var de som hadde minst samhandling med de andre barna. Ada var til stede bare en kveld, og hadde med seg støttekontakten sin. Assistenten fortalte meg at de hadde bedt om at støttekontakten ble med henne på klubben fordi hun var "oppmerksomhetskrevende", hun var fysisk klengete overfor andre barn. Denne jenta hadde dårlig utviklet talespråk, men beveget seg raskt og lett. Hun forholdt seg stort sett til støttekontakten sin, litt til assistenten og Betsy, men jeg registrerte ikke noen form for kontakt mellom henne og de andre barna i klubblokalet, utover at hun gikk i kiosken og handlet på egen hånd. I følge opplysninger fra intervju med mor har denne jenta tidligere vært elev ved den skolen hvor klubben har lokaler, men etter at hun sluttet der er hun nærmest blitt en "ikke-person" i miljøet. Ingen tar kontakt med henne, hun blir oversett, ingen spør etter henne, det er som om hun ikke eksisterer for dem.

Den andre jenta som sluttet, forholdt seg veldig passiv de to kveldene hun var til stede. Hun går ikke så fort, og satt stort sett inne på tilfluktsrommet, enten alene eller sammen med Betsy. Hun klaget litt over bråket, for akustikken i rommet forsterket lyden av stemmer og fottrinn. Hun var

inne på musikkrommet en gang, men syns lyden var alt for høy. Hun ble tydelig glad da Tor kom bort til henne og pratet litt, men tok selv ikke noe initiativ til kontakt med andre barn enn Betsy. Jeg la merke til denne jenta under feltarbeidet på spesialskolen (se Tronvoll 1998a), der holdt hun seg også mest i de rolige delene av skolegården, men hun var alltid sammen med andre. Hun var ofte hjelpsom overfor andre, hjalp medelever med av- og påkledning, med å lete opp votter og luer, trille rullestoler og lignende. På skolekjøkkenet var hun rask til å få oppgavene gjort og visste hvordan ting skulle gjøres. Kontrasten mellom atferden på de to arenaene var stor. På klubben fikk hun ikke tatt i bruk de ferdighetene hun behersket, og det syntes ikke å være noen kjente roller hun umiddelbart kunne gå inn i, og dermed ble hun ingen aktuell samhandlingspartner. Hun sluttet for å begynne på en klubb for funksjonshemmede. Hun fortalte at hun hadde vært der på besøk, og der var det mange barn hun kjente fra skolen sin.

Tilrettelegging for samhandling

Hva en ønsker å oppnå med tilrettelegging, henger sammen med hvilket teoretisk perspektiv eller hvilken tankemessig strømning en legger til grunn. Her kan det være fruktbart å se tilværelsen på fritidsklubben i lys av de tre strømningene Tøssebro (1997) har skissert, hvor den første har inkludering i vanlige arenaer som mål, og alt underordnes dette hovedmålet. Barn har rett til å være der andre barn er, og det er viktig at de bruker denne retten. Den andre strømningen vektlegger tilpasning i forhold til den enkeltes behov. Slik sett blir trivsel og livskvalitet viktige mål, og integrering sees mer som et middel til å nå målet. Den tredje strømningen ser Tøssebro som et forsøk på ideologisk fornyelse, og viser til de nye fellesskapene som funksjonshemmede selv danner, basert på særegne erfaringer. Som individuelle personer bør de også ha rett til selv å velge hvem de vil være sammen med.

Den tilrettelegging som kommunen har gjort ved fritidsklubben hvor vårt feltarbeid er utført, er mest i tråd med det første perspektivet. De fysiske forholdene er tilpasset slik at barn med ulike funksjonshemninger kan delta, og det er en ekstra voksen som kan tre støttende til. En mer individuell tilpasning i tråd med det andre perspektivet behøver ikke være lett å få til på en slik arena. Fritidsklubben er på mange måter barnas egen arena, hvor det er de som legger premissene for det som skjer i det sosiale felles-

skapet (Frønes 1994). Det betyr ikke at de voksne ikke har innflytelse, de kan påvirke på flere måter, både når det gjelder rammer og styring av aktiviteter. Men det er barna selv som velger hvilke aktiviteter de vil holde på med, og hvem de vil være sammen med. Hvis ikke aktiviteten er i tråd med barnas egne interesser og får oppslutning fra en stor nok gruppe, har den ingen hensikt. Et eksempel på dette, var tilbudet om folkedans, som var et satsingsområde for skolene i distriktet, og som skulle prøves ut som en mulig felles aktivitet for barn med og uten funksjonshemming. En instruktør var invitert noen klubbkvelder, og alle barna var invitert til å delta. Den kvelden jeg var der, overtalte assistenten barn til å være med. Både Betsy og jenta som har gangproblemer på grunn av cerebral parese, vegret seg, men ble med en liten stund før de måtte sette seg. Noen av de yngste jentene var med fra starten, og noen kom inn for å se på, mest jenter men også noen gutter. De fleste gikk etter en stund, og få nye kom til. Jeg gikk ut av rommet samtidig med en gutt, han snudde seg til meg og sa ”du må gå inn der du, det må heller være noe for deg, det er jo gammaldans!” Forsøket ble avsluttet etter kort tid.

Når barn med funksjonshemming slutter på klubben, kan en se det som uttrykk for 1) at de ikke bruker sin rett til å være inkludert eller at miljøet ikke er inkluderende nok, 2) at tilretteleggingen ikke samsvarer med deres individuelle behov, eller 3) at de valgte noe som passet bedre for dem ut fra de valgmulighetene de hadde. Ut fra den første synsvinkelen, kan en argumentere for å legge ned den kommunale fritidsklubben for funksjonshemmede, slik at kreftene konsentreres om å lage miljøene mer inkluderende i de lokale klubbene. Det står i motsetning til den tredje synsvinkelen, fordi valgmulighetene dermed tas fra denne gruppen, og det er i strid med vår tids idealer om individets rett til selv å velge der det er mulig. Den andre synsvinkelen, som peker i retning av tiltak som kan gjøre klubben mer attraktiv for flere barn med funksjonshemming, vil sannsynligvis være mindre omstridt.

Hvordan tilrettelegge for samhandling?

Kunnskap om den samhandling som foregår på fritidsklubben, kan muligens gi noen ledetråder til hvordan en kan påvirke til mer positiv samhandling mellom barn med og uten funksjonshemming. *Bevegelighet og tempo* syntes å være viktig, men rullestolen kompenserte for de som brukte den.

De som falt utenfor strømmen, var de som ikke kunne gå så fort, og deres aktivitet ble begrenset til et mindre areal.

Ferdigheter var viktig for å delta i mange aktiviteter, og for noen var kravene så høye at mange i realiteten var ekskludert. I biljard var bordet stort sett opptatt av de største guttene, som også var de flinkeste. I fotball var mange gutter med, det ble delt opp i lag som spilte mot hverandre, og jeg registrerte at det ble høylytt kommentert at noen gjorde feil. Tor, som liker å spille fotball og deltar på idrettslagets fotballgruppe for funksjonshemmede, var ikke med på fotballen i gymnastikksalen. Imidlertid kunne de improvisere leker i tilknytning til ferdighetskrevede aktiviteter, for eksempel i dans hvor det var en liten gruppe som holdt på i lange perioder, men flere som hermet eller kikket på. Tors ferdigheter i ulike spill, sammen med bevegeligheten og mestringen av reglene for sosial omgang, gjorde det mulig for ham å delta i mye samhandling. Eksempelet med biljarden tyder likevel på at det ikke er ukomplisert for andre å tape for en jevnaldrende med hans form for funksjonshemming.

Det varierer hvilke ferdigheter barna har, de velger å delta i ulike aktiviteter, de skifter ofte mellom aktiviteter, og de improviserer nye leker. Mye av tiden er gutter og jenter rett og slett sammen i grupper av ulike størrelser, prater sammen, eller kikker på hva andre gjør (jfr. Bjerrum Nielsen 1987, Gulbrandsen 1998). I denne typen samhandling er de "sosiale kodene" viktige, og risikoen for avvisning eller utstøting er stor. Askheim m.fl. (1997) sin brukerundersøkelsen i forhold til kommunale fritidstilbud viste at de forfatterne kaller "venneløse" og "sårbare" i liten grad går på ungdomsklubbene. På juniorklubben syntes barna i rullestol å beherske de sosiale kodene godt. Dette samsvarer med det Grue (1998) fant i sin undersøkelse av funksjonshemmet ungdoms sosiale tilhørighet, selvbilde og livskvalitet. Det var liten forskjell på det liv unge med fysisk funksjonshemming lever og det andre unge gjør. Tor og Betsy behersker det i stor nok grad til at de trives, men det er avhengig av at de andre til en viss grad er villig til å samhandle med dem på deres premisser, det vil si gi respons på initiativ eller delta i lek som ikke nødvendigvis er aldersadekvat, slik som Betsy sin skremmelek med løven og Tor sin "kom og ta meg" lek.

Det ser ut til at det er nødvendig med tilpassing både for barn med funksjonshemming og de andre. Hvis en skal trekke inn kompetansebegrepet, kan en si at begge parter må øke sin kompetanse, om enn på ulike måter. Oppøving av ferdigheter og innsikt i normer og regler for sosial omgang på dette alderstrinnet og denne arenaen, kan øke mulighetene for barn med funksjonshemming til å delta i ulike spill og leker. Det er også

viktig at de jevnaldrende stiller seg positiv til deres måter å ta kontakt på, og deres form for lek og humor. Eksemplene med Betsy viser at dette ikke er ukjente tilnæringsmåter og leker. Disse aktivitetene tilhører heller et yngre alderstrinn som jevnaldrende opplever at de har vokst ifra, og som anses for barnslige på deres alderstrinn. Det innebærer at de risikerer å bli betraktet som barnslige av sine jevnaldrende hvis de deltar i slik lek.

Voksne kan bistå i forhold til begge gruppene. For barn med funksjonshemming kan de legge til rette for trening av ferdigheter og regler for sosial omgang, noe som kan skje både individuelt og i gruppe. Spesialpedagogen i Tor sin barnehage la vekt på dette som forberedelse til skolen, og foreldrene hans har fulgt opp, blant annet ved at faren har spilt biljard med ham. På fritidsklubben kan de forsøke å legge forholdene til rette slik at barnet får vist sine ferdigheter, og kan fremstå som en aktuell samhandlingspartner. Assistenten pleide å sette seg ned og spille kort eller andre spill med Betsy, og hun fortalte at ofte kunne det komme noen andre og ta et slag med dem. Dermed fikk Betsy vist sine ferdigheter i spill. Tor trengte vanligvis ikke hjelp for å finne medspillere, men hvis han spurte assistenten om å spille fotballspill eller biljard, pleide hun å be noen andre om å spille med ham, ”og det går vanligvis bra”. Kanskje kunne den ene jenta som sluttet, fått vist frem noen av sine ferdigheter hvis hun for eksempel hadde fått være med i kiosksalget, og fått oppgaver hun mestret.

Når det gjelder de ikke-funksjonshemmede barna, synes holdningsbehandling å være den mest nærliggende oppgaven. Det behøver imidlertid ikke være noen enkel oppgave, for hva er det som stimulerer til positive holdninger på en arena som i så stor grad er barnas egen arena, hvor det er deres regler og normer for sosial samhandling som gjelder? En mulighet er å appellere til toleranse, til å godta variasjoner, og understreke de store forskjellighetene blant barn flest. Det kan være nødvendig å informere om ulike typer funksjonshemming og hvilke konsekvenser de medfører for deltagelse i sosial samhandling. Intervju med noen av Betsy sine klassekamerater, viste at de forsøkte å tilrettelegge leken sin slik at hun kunne delta, og de var villige til å skifte på å holde henne med selskap dersom hun av helsemessige årsaker måtte være inne i friminuttene. Da kunne de leke det hun ønsket, slik som gjemmeleker som de ellers følte seg for store til, og kunne leke hjemme i gata, men ikke på skolen.

Hva tilrettelegging vanskelig kan løse

Spørsmål om holdninger har med verdier og normer i samfunnet å gjøre, og berører sider ved det å være funksjonshemmet som det vanskelig kan kompenseres for gjennom tiltak og tilrettelegging. Selv om Tor mestrer tilværelsen på klubben godt, opplever han at han er i en spesiell situasjon, og har bedt foreldrene om å hjelpe ham til å bli kvitt ”denne Downsen”. Han har sannsynligvis opplevd at det å ha Downs syndrom er å være litt annerledes enn barn flest, der han oppholder seg på arenaer hvor han er alene om å ha denne type funksjonshemming på sitt alderstrinn. Slike arenaer kan virke som en kontrast som fremhever funksjonshemmingen og gjør den ekstra synlig (Tronvoll 1998b). Men han uttaler seg også i tråd med de tvetydige verdier i vårt samfunn, hvor *funksjonshemming* ikke er positivt og ettertraktet, selv om det er mye sympati for *mennesker* med funksjonshemming, i tråd med våre humanistiske verdier (Søder 1990). Slik sympati kommer til uttrykk når barna tilpasser aktiviteten sin for å inkludere andre i leken, men på arenaer som er dominert av ikke-funksjonshemmede vil mye av aktiviteten også gjenspeile konkurransen på områder som er høyt verdsett. På klubben kommer dette blant annet til syne i hvem som har første retten til biljardbordet, hvem som spiller fotball i gymnastikksalen, og hvem som er mest på dansegulvet. Utfordringen for Tor og andre barn med funksjonshemming er å balansere mellom de tvetydige verdiene i hverdagen, og skape seg en tilværelse hvor de verdsettes av seg selv og andre med den funksjonshemmingen de har. Hittil har Tor greid dette i sitt lokalmiljø, mens andre søker tilhørighet i fellesskap med andre funksjonshemmede (Tronvoll 1998a).

Avslutning

Det er ønskelig at det ordinære fritidstilbudet skal være et tilbud også til barn med funksjonshemming, og da bør det gi rom for samhandling mellom barn med funksjonshemming og andre barn. Analyse av datamateriale fra et feltarbeid på en juniorklubb tyder på at dette er en arena hvor barna selv i stor utstrekning legger premissene for samhandlingen seg imellom. Voksne kan likevel bidra til å stimulere til økt samhandling, selv om det er en stor utfordring å gjøre det på måter som ikke går på tvers av barnas egne premisser. Oppøving av funksjonshemmede barns ferdigheter i aktiviteter

og regler for sosial omgang, vil kunne øke deres kompetanse for samhandling og gi større muligheter til å delta. Hvis kompetanse fra deres side kan kombineres med solidaritet fra de jevnaldrendes side, har det større inkluderende virkning. Holdningsbearbeidelse for å stimulere til økt toleranse overfor ulikheter blir derfor viktig. Økt toleranse kan myke opp miljøets krav til ferdigheter og konform atferd, og gjøre det til et bedre sted å være for barn flest, ikke bare for barn med funksjonshemming.

Litteratur

- Allan, J. 1998. Theorising special education inside the classroom: A Foucauldian analysis of pupils' discourses. I Haug, P. og J. Tøssebro, red. *Theoretical Perspectives on Special Education*. Kristiansand: HøyskoleForlaget.
- Askheim, O. P., H. Fauske og V. Mathisen. 1997. Fritidas plass i det forebyggende ungdomsarbeidet. *Barn 2*:7-28.
- Berentzen, S. og B. Berggreen, red. 1987. *Barns sosiale verden; perspektiver på kontroll og oppdragelse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Frønes, I. 1994. *De likeverdige; Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, L. M. 1998. *I barns dagligliv; En kulturpsykologisk studie av jenters og gutters utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grue, L. 1998. *På terskelen. En undersøkelse av funksjonshemmet ungdoms sosiale tilhørighet, selvbilde og livskvalitet*. Rapport nr 6/98, Oslo: NOVA.
- Haug, P. og J. Tøssebro, red. 1998. *Theoretical Perspectives on Special Education*. Kristiansand: HøyskoleForlaget.
- James, A. 1993. *Childhood Identities*. Edinburgh University Press.
- James, A. & A. Prout, red. 1990. *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: The Falmer Press.
- Klefbeck, J. og T. Ogden. 1995. *Nettverk og økologi. Problemløsende arbeid med barn og unge*. Oslo: TANO.
- Nielsen, H. Bjerrum 1987. Kjønn og kontroll. Om barns vennskap. I Berentzen, S. og B. Berggreen, red. *Barns sosiale verden; perspektiver på kontroll og oppdragelse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Romøren, T.I., red. 2000. *Usynlighetskappen - Levekår for funksjonshemmede*. Oslo: Akribe forlag.
- Søder, M. 1990. Prejudice or ambivalence? Attitudes toward persons with disabilities. *Disability, Handicap & Society*. Bind 5 (3): 227-241.
- Tiller, P.O. 1983. *Å vokse opp i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tiller, P.O. 1990. *Hverandre; en bok om barneforskning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tronvoll, I.M. 1998a. Blant likeverdige? Skolen som arena for jevnaldersosialisering. *Spesialpedagogikk 1*:28-36.

Sammen og alene. Barn med funksjonshemming og jevnaldrende på fritidsklubb
Inger Marii Tronvoll

Tronvoll, I.M. 1998b. Betsy i skolegården - hvordan to ulike skoler fungerer som arena for samhandling mellom barn med funksjonshemming og andre barn. *Bedre skole. Norsk lærerlags tidsskrift for pedagogisk debatt* 2: 45-49.

Tronvoll, I.M. 2000. *Samspill og likeverd; hvordan barn med funksjonshemming og deres jevnaldrende møter dilemmaer omkring samhandling*. Arbeidsrapport nr. 32. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.

Tronvoll, I.M. 2000. "Usynlighetskappen" . I Romøren, T.I., red. *Usynlighetskappen - Levekår for funksjonshemmede*. Oslo: Akribe forlag.

Tøssebro, J., red. 1997. *Den vanskelige integreringen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Inger Marii Tronvoll
Institutt for sosialt arbeid
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)
N-7491 Trondheim, Norge
e-post: inger.tronvoll@svt.ntnu.no